

ARCIDĚKANSKÁ KNIHOVNA V PLZNI

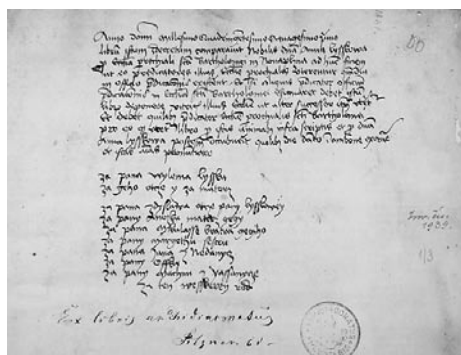
ILA ŠEDO

Abstrakt: Osudy historického fondu arciděkanské knihovny odrážejí i dějiny města Plzně, jejích měšťanů i jejích institucí. V novodobých dějinách přechází tento fond pod správu muzea a i v této době osudy fondu ovlivňují historické události. Přesto je stále živý a již více než 550 let slouží plzeňské veřejnosti.

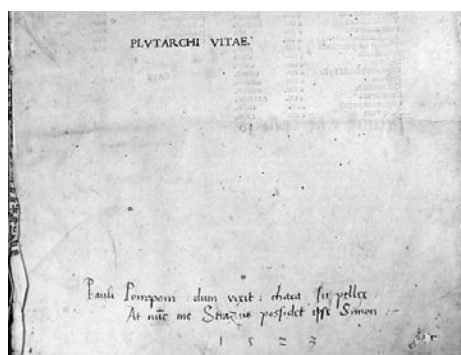
Klíčová slova: Historické knihovny, prvotisky, staré tisky, Plzeň.

Nejvíce pozornosti věnoval této zajímavé knihovně Josef Hejnic, jehož první studie o ní vyšla r. 1981 v *Listech filologických*.¹ To však již byla umístěna, alespoň její větší část, v knihovně Západočeského muzea. Tehdejší knihovnice Helena Hájková (1921–1996) navázala s J. Hejnicem spoluprací, která vyvrcholila upřádáním výstavy a vydáním katalogu *Renesanční Plzeň a kniha* v r. 1982.² V katalogu byly publikovány další nově zjištěné skutečnosti a závěry k arciděkanské knihovně. Od té doby se J. Hejnic nepřestal tímto historickým fondem zabývat a jeho poslední práce o něm byla publikována v závěru roku 2013.³

Historický fond rukopisů, prvotisků a starých tisků, který vznikl od 15. století při plzeňském arciděkanství a je tradičně označován jako arciděkanská knihovna, byl z větší části uložen v budově arciděkanství a z části ve věži kostela sv. Bartoloměje. Nejstarší záznam o jeho existenci lze nalézt v knize *Decretum cum apparatu*, vydané v Mohuči Petrem Schöferem r. 1472, v němž je darovací záznam plzeňské měšťanky Anny Liškové z r. 1481 o jejím daru pro kostel sv. Bartoloměje v Plzni [1]. Knihovna se rozrůstala odkazy plzeňských měšťanů, ale i samotných arciděkanů, kteří měli odpovědnost za školu při kostele sv. Bartoloměje.⁴ Pohyb knih mezi arciděkanstvím a kostelem sv. Bartoloměje byl pravděpodobně dosti volný, jak nasvědčují oboje provenience v knihách. Ve zmiňované Hejnicově studii (viz pozn. č. 4) je také doloženo využívání arciděkanské knihovny v plzeňské

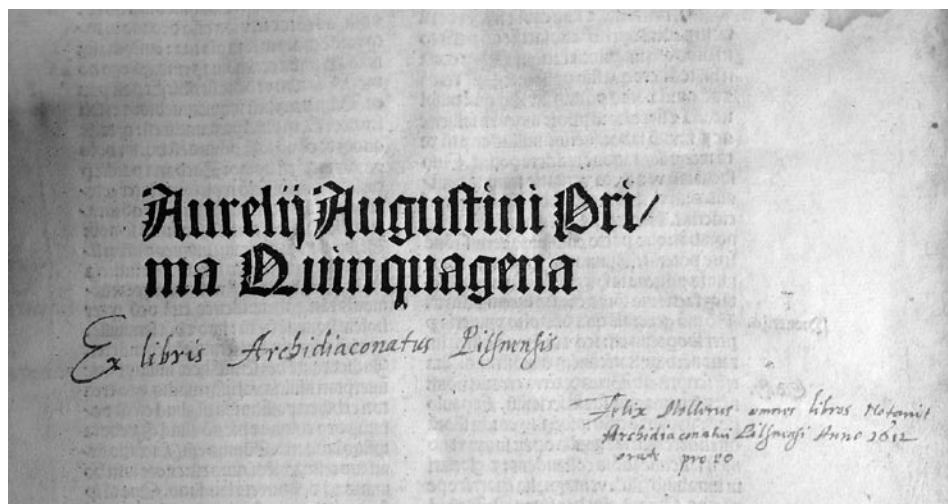


Obrázek č. 1.



Obrázek č. 2.

- 1 HEJNIC, J. K počátkům českého knihtisku: (svědectví prvotisků bývalé arciděkanské knihovny). *Listy filologické*, 104, 1981, s. 102–116.
- 2 HEJNIC, J. *Renesanční Plzeň a kniha*. Plzeň: Západočeské muzeum, 1982, 56 s.
- 3 HEJNIC, J. et al. *Soupis tisků 16. století Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Západočeské muzeum, 2013, xvii, 326 s.
- 4 HEJNIC, J. Latinská škola v Plzni a její postavení v Čechách. *Rozpravy ČSAV*, 1979, roč. 89, seš. 2.



Obrázek č. 3.

latinské škole. Krom jiného o jejím využívání ve školní výuce svědčí poznámky plzeňských učitelů. V prvotiscích je např. v Ciceronově benátském tisku *Orationes* z r. 1483 vpisek Šimona ze Stráže [2].

První prokazatelnou zprávu o jejím správci máme dochovanou v zápisech Felixe Mollera, které učinil při zpracování knihovny okolo roku 1612 [3]. Tehdy byla knihovna pravděpodobně poprvé zpracována, nově postavena, tentokrát již na spodní ořízky, svazky byly označeny štítky se zkrácenými názvy a pořadovými čísly. Na titulních listech, případně předšádkách, byly opatřeny vpiskem „Ex libris Archidiaconatus Pilsnensis“, často zakončeným podpisem Felixe Mollera. Lze předpokládat, že svoji práci nedokončil, neboť na několika svazcích chybí pořadová čísla. Rovněž se nedochoval inventář či lokační katalog. Nejstarší dochovaný inventář arciděkanské knihovny [4] je dnes uložen v knihovně Západočeského muzea a byl popsán J. Lindou.⁵ Pochází z první poloviny 18. století a byl sepsán Janem Václavem Emerichem, plzeňským arciděkanem (1744–1761).⁶

Hejnic ve zmiňované studii uvádí, že knihovna byla koncem 18. a během 19. století přestavěna, ale katalogy spojené s těmito akcemi se nedochovaly. V 19. století se odehrály také první změny předznamenávající konec knihovny. Prvním počinem byla aktivita nadšeného vlastence Josefa Vojtěcha Sedláčka (1785–1836), který r. 1819 předal tehdy nově založenému Národnímu muzeu v Praze soubor iluminovaných rukopisů. Rukopisy pocházely z kostela sv. Bartoloměje, avšak není doložen onen vpisek F. Mollera, takže není jasné, zda byly součástí arciděkanské knihovny. Dar byl potvrzen Václavem Hankou, tehdejším knihovníkem Národního muzea, teprve v lednu 1820 a značně nepřesné potvrzení znělo na 16 rukopisů.⁷

Vznik plzeňského muzea r. 1878 a následně vzepětí vlastenecky a patrioticky motivovaných plzeňských měšťanů, kteří svými dary zahrnuli nové muzeum,⁸ byly jistě inspirativní

5 LINDA, J. *Soupis rukopisů Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Západočeské muzeum, 2004, s. 80.

6 Rukopis byl digitalizován v r. 2010 a je dostupný z: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/index.php?request=quick_search¶m=&client=&ats=1389607712&mode=&testMode=&sf_queryLine=511+A+011&q_s_field=6 [online] [cit. 2016-09-01].

7 BARTOŠ, F. M. Staré rukopisy bohoslužebné z Plzně v knihovně Národního muzea. *Časopis Národního muzea*, 102, 1928, s. 79–82.

8 *První zpráva Městského muzea v Plzni za dobu od listopadu 1878 do konce prosince 1880*. V Plzni: Městské museum, 1881, uvádí za uvedené období 70 rukopisů a 1 036 tisků získaných darem (s. 4–6).

i pro tehdejšího plzeňského arciděkana Jana Plevku (arciděkanem 1879–1889). Ten se rozhodl věnovat tehdejší arciděkanskou knihovnu nově vzniklému muzeu. Jelikož jeho tehdejší dar je dnes roztroušen do několika institucí a přes snahy všech badatelů se již asi těžko podaří zpracovat a sestavit arciděkanskou knihovnu jako celek, pokusil jsem se zde alespoň přidat několik poznámek k okolnostem tehdejšího darování.

Pramenů, které by mohly vést k objasnění okolností, za jakých bylo darování uskutečněno, je několik. V první řadě jsou to samy knihy pocházející z arciděkanské knihovny. V několika exemplářích historického fondu je rukopisný záznam o darování s datací. Ze sbírky rukopisů (v níž evidujeme dva exempláře z tohoto fondu) je to rukopis *Graduale Plsnense*,⁹ sign. 504 C 001, na jehož přední desce na papírovém štítku je napsáno: „Věnoval z arciděkanského chrámu Páně pan P. J. Plevka arciděkan v Plzni.“ K uvedenému svazku je v *Inventáři Umělecko-průmyslového muzea města Plzně* (dále *Inventář sbírek*), *Knihy V*, s. 0113–0114, kde je zapsán celý svazek, uvedena datace daru 1909. S tím se ovšem neshoduje záznam v *Knize I*, s. 0249–0250, kde je zapsáno vyřiznuté folio 25, v němž se uvádí r. 1879. Jelikož ono folio vyřizl muzejní správci z rukopisu pro výstavní účely a zaevidovali zvlášť, musel být celý rukopis darován rovněž v r. 1879. Ovšem je nutné poznamenat, že *Inventáře sbírek* byly nově přepsány (zmíněné záznamy jsou datovány rokem 1925), a lze předpokládat, že při prepisech mohlo dojít k omylům. V dalším rukopise *Papias. De expositi-one vocabulorum*¹⁰ je sice Mollerovo exlibris, zmínka o daru však chybí.

Ve sbírce prvotisků jsou vpisky o daru pouze ve dvou exemplářích. Shodou okolností jde o stejné tisky z r. 1472 – *Gratianus. Decretum cum apparatu*. V prvním, sign. 502 C 001,¹¹ je na předním příděšti vlepen papírový štítek se zkráceným názvem a vpiskem: „Věnoval pan P. Jan Plevka arciděkan v Plzni 10. 7. 1879.“ V druhém, sign. 502 B 003, je na zadní straně dřevěné přední desky (exemplář je bez pokryvu) na papírovém štítku text: „Věnoval sbírkám historického musea P. Jan Plevka, arciděkan v Plzni, 19. 7. 1879.“¹² A konečně mezi tisky 16. století jsou také dva exempláře se záznamy o darování. V tisku *Gellius, Aulus. Accipite studiosi...*, sign. 504 F 006, je nalepen na zadní předsádce papírový štítek s německým a českým textem, obsahujícím názvové údaje a poznámku „Daroval pan D. Jan Plevka arciděkan v Plzni 10. 7. 1879.“¹³ Další výskyt je v tisku *Macrobius, Ambrosius Theodosius. Viri consularis in somnium...*, sign. 504 A 001, obsahuje téměř totožný štítek na zadním příděšti s česko-německým označením obsahu a českou poznámkou: „Věnoval pan P. Jan Plevka arciděkan



Obrázek č. 4.

9 LINDA, J. *Soupis rukopisů...*, s. 47–48

10 LINDA, J. *Soupis rukopisů...*, s. 13–14

11 HEJNIC, J. *Soupis prvotisků Západočeského muzea v Plzni*. Plzeň: Západočeské muzeum, 2000, s. 51.

12 HEJNIC, J. *Soupis prvotisků...*, s. 51–52.

13 HEJNIC, J. et al. *Soupis tisků 16. století...*, s. 89–90.

v Plzni 10. 7. 1879. “Všechny nalezené vpisky, vztahující se k datu darování, uvádí červenec roku 1879. Tedy hned druhý rok nového plzeňského muzea a zároveň první rok úřadování arciděkana Jana Plevky.

Druhým zdrojem informací jsou tištěné zprávy a katalogy. V první tištěné zprávě plzeňského muzea, pojednávající o době od listopadu 1878 do konce prosince 1880,¹⁴ je uveden v oddíle *II. Rukopisné knihy* dar „veledúst. Pana Jana Plevky, arciděkana plzeňského“ sedmi rukopisů. V oddíle *III. Tiskopisy* pokračuje dar J. Plevky vypsáním 10 tisků: „*Corpus juris canonici*, tiskem v Mohuči 1472 (dva exempláře), jeden díl spisů Tomáše Aquinského (lat.), v Benátkách 1478, *M. Tullii Ciceronis libri de officiis, paradoxa de amicitia et de senectute*, v Lipsku 1507–1508, geografie Strabonova (lat.), v Benátkách 1510, *missale romanum*, v Ženevě 1528, instituce Justinianovy (lat.), v Mohuči 1548, *Almagest Claudia Ptolemaea* Alexandrinského, v Basileji 1551, Minsterova kosmografie, přeložil Jan Sigmund z Puchova 1554 a *magnum theatrum vitae humanae*, v Antverpách 1631.“ Další výroční zprávy, které vyšly v letech 1882¹⁵ a 1888,¹⁶ již žádnou zmínku o arciděkanovi Janu Plevkovi neuvádějí. Třetí zpráva v závěru uvádí k r. 1886 zmínku o rozdělení tehdejšího muzea na dva samostatné ústavy – muzeum průmyslové (pozdější Západočeské uměleckoprůmyslové muzeum) a muzeum historické. To bylo také pravděpodobně příčinou rozdělení arciděkanské knihovny.

Další tištěná zpráva vychází až po dostavění nové budovy muzea a je vydána r. 1908 již za Západočeské uměleckoprůmyslové muzeum.¹⁷ V ní se o daru arciděkanské knihovny nenalézají žádná zmínka, přestože je knihovně věnována velká pozornost (uvádí se i počty návštěvníků a půjčených knih). Nedlouho poté se objevuje první pokus o odborné zpracování historického fondu. Učinil jej dr. Jindřich Čadík, který se ve své studii¹⁸ věnoval hlavně knižním vazbám.

Historické muzeum začíná svoji publikační činnost hned následujícího roku vydáním prvního čísla *Sborníku*.¹⁹ V úvodním článku Fridolina Macháčka *Městské historické muzeum v Plzni, jeho vývoj a jeho úkoly* si autor stěžuje na nedostatek pramenů k dějinám ústavu: „... zejména z musejní registratury zachovalo se málo.“ Nicméně v části o prvních letech muzea píše bez dalšího upřesnění na s. 9: „Hned v této prvé době museu byly darovány vzácné staré tisky a obrazy tehdejšími arciděkanem Janem Plevkou.“ Další tištěnou poznámkou o arciděkanské knihovně je zmínka ve výstavním katalogu vydaném roku 1926.²⁰ Zde v kapitole *III. Prvotisky cizí* píše F. Macháček o arciděkanské knihovně celý odstavec, nicméně žádnou dataci neuvádí. Z věty: „Až na několik výjimek získalo muzeum tento poklad tím, že mu byla brzo po založení zásluhou p. arciděkana Jana Plevky věnována velká knihovna starých tisků, která se do té doby chovala na arciděkanství plzeňském,“ lze vyvodit, že datum, uváděné v tiscích, tedy 10. července 1879, bude pravděpodobně oním datem, k němuž se dá vztáhnout převod arciděkanské knihovny do muzea.

14 *První zpráva Městského muzea v Plzni za dobu od listopadu 1878 do konce prosince 1880*. Plzeň: Městské muzeum, 1881, x, 29 s.

15 *Druhá zpráva Městského muzea v Plzni za rok 1881*. Plzeň: Městské muzeum, 1882, viii, 15 s.

16 *Třetí zpráva Městského muzea v Plzni za dobu od 1. ledna 1882 do 31. prosince 1886*. Plzeň: Městské muzeum, 1888, xviii, 46 s.

17 *Západočeské umělecko-průmyslové muzeum císaře a krále Frant. Josefa I. v Plzni: výroční zprávy z roku 1892–1908*. Plzeň: Západočeské umělecko-průmyslové muzeum, 1908, 155 s., obr. příl.

18 ČADÍK, J. *Plzeňské vazby knižní doby gotické*. V Plzni: nákladem uměl.-prům. muzea, 1919, 29 s., obr. příl.

19 STRNAD, J. – MACHÁČEK F. (eds.) *Sborník městského historického muzea císaře a krále Františka Josefa I. v Plzni*. Roč. I. Plzeň: Městské muzeum, 1909, 160 s.

20 MACHÁČEK, F. *Prvotisky a staré tisky Městského historického muzea a plzeňské knihovnictví*. Plzeň: Městské muzeum, 1926, 35 s.

Posledním pramenem údajů jsou inventární knihy, seznamy, případně jiná ručně psaná evidence.

V roce 1940 zpracovaný *Inventář starých tisků a prvotisků z knihovny arciděkanství plzeňského*²¹ uvádí na fol. 1–14 pod pořadovými čísly 1–337 seznam tisků, u nichž je uveden v kolonce „Dodavatel“ Arciděkanství v Plzni. Seznam končí poznámkou: „Zapsáno do hlavního inventáře pod čís.: J49.992 – J50.376, viz hlavní inventář.“ V něm je na příslušném místě vepsána do dvou řádek pod přírůstkovými čísly 49.992–50.376 poznámka: „Knihovna plzeňského arciděkanství (oddělení knihovny 15) viz zvláštní inventář.“ Zápis je, podobně jako *Inventář starých tisků a prvotisků*, datován 31. prosince 1940.²²

Z *Inventářů* vyplývá, že arciděkanská knihovna, pokud lze předpokládat, že byla darována v r. 1879, byla do evidence zapsána až po několika desetiletích; nejprve menší část do evidence Umělecko-průmyslového muzea. Ovšem dataci původního zapsání nelze dnes zjistit, neboť dle ústního sdělení byly původní přírůstkové knihy zničeny. V nových inventářích, kam byly údaje přepsány, je u zápisů několikrát uveden rok 1925. Zapsání zbývajících svazků arciděkanství do evidence Historického muzea je datováno k 31. prosinci 1940. Jak ovšem J. Hejnic upozornil ve své stati do třídílného katalogu výstavy *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*,²³ je nutné přistupovat k uvedené evidenci značně kriticky, neboť on sám narazil na několik titulů, jež nepocházely z arciděkanství. Je nutné přijmout skutečnost, že evidence byla v prvních letech nového muzea zcela nedostatečná.

Po delším pátrání se podařilo s pomocí současného ředitele muzea F. Frýdy nalézt tři knihy v poloplátěné vazbě 40 × 27 cm, nadepsané *Knih I. Zápisník 1878–1880 Musea pro město Plzeň a západní Čech*, další *Knih II. Zápisník darů. 1881–1888* a poslední *Knih III. Dary 1889–1898*. V nich byly chronologicky zaznamenány všechny dary, které byly určeny pro nové muzeum. Tam také v *Knize I.* je na fol. 77 k datu 25. května 1879 zaznamenán první dar Jana Plevky. Jde o tři rukopisy s podrobným popisem v záznamu. S jeho pomocí lze první rukopis identifikovat s rukopisem sign. 504 C 001 (viz pozn. č. 11). Další popisy prozatím nedovolují je spojit s některým rukopisem ze současné sbírky. Na fol. 88 začíná další část daru J. Plevky. Obsahuje 35 číslovaných položek o 46 knihách. Poslední položka 35 zaznamenává titul *Časopis Společnosti pro Národní museum v Čechách*²⁴ o 12 svazcích. Hned první dva záznamy jsou dle popisu pravděpodobně rukopisy, další dva záznamy se shodným názvem *Corpus canonicus z roku 1472 tiskem v Mohuči*, u druhého s poznámkou „věnovala pí Anna Lišková v Plzni“, je možné ztotožnit s Gratianovými prvotisky sign. 502 C 001 a 502 B 003,²⁵ neboť právě druhý z nich obsahuje věnování plzeňské měšťanky Anny Liškové. Z dalších titulů lze spojit záznam č. 26: „Noctes micantissimae napsal Aulus Gellius“ s tiskem *Gellius, Aulus. Accipite studiosi...*, sign. 504 F 006.²⁶ Rovněž záznam pod č. 12: „Macrobius ‚o snu Scipiona“ můžeme přiřadit k tisku *Marcobius, Ambrosius Theodosius. Viri consularis in somnium...*, sign. 504 A 001,²⁷ který má, stejně jako předchozí svazky, vlepěn štítek s datací věnování.

Jedná se o nejstarší autentické zaznamenání daru knih z arciděkanství v Plzni, neboť v dalších „Knihách darů“ již žádný záznam spojený se jménem arciděkana Jana Plevky nebyl

21 *Inventář* je dnes uložen ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje pod signaturou 33A372-9.

22 Hlavní inventář a všechny další inventární knihy knihovny Historického muzea v Plzni jsou dnes uloženy ve Studijní a vědecké knihovně Plzeňského kraje.

23 HEJNIC, J. Arciděkanství v Plzni. In: FAJT, J. (ed.). *Gotika v západních Čechách (1230–1530)*. Praha: Národní galerie, 1995, s. 102–137.

24 V záznamu uveden tento ne zcela přesný název.

25 HEJNIC, J. *Soupis prvotisků...*, s. 51–52, pod č. 54 a 55.

26 HEJNIC, J. *Soupis tisků 16. století...*, s. 89–90, pod č. 70

27 HEJNIC, J. *Soupis tisků 16. století...*, s. 128–130, pod č. 105.

nalezen. Za pozornost stojí nesrovnalost s tištěnou zprávou o výše zmíněném daru v *První zprávě Městského muzea z r. 1881* (viz pozn. č. 14), kde je oznámeno darování pouze 10 knih.

Za jakých okolností došlo k rozdělení arciděkanské knihovny, zda existovala nějaká předávací či darovací listina, jaké byly další osudy tohoto vzácného fondu – to vše ještě čeká na své objasnění. Zůstane však navždy trvalou zásluhou Josefa Hejnice, že jako první upozornil na význam a důležitost arciděkanské knihovny a publikoval zpracování její nejdůležitější části, prvotisků a tisků 16. století. Stále zůstává úkol dokončit její zpracování a pokusit se o jakousi rekonstrukci této historické knihovny, neboť stále je relativně dost svazků, které lze s její existencí spojit. Arciděkanská knihovna byla živá od jejích počátků, které lze vysledovat od 70. let 15. století, až do století 19., kdy došlo k jejímu darování do muzea. Ale jelikož je i zde volně přístupná badatelské veřejnosti, lze říci, že je stále živá, i když se již nedoplňuje.

THE ARCHDEAKON LIBRARY IN PILSEN

Summary: The story of historical collection of Archdeacon library reflects history of the town Pilsen, their townsmen so as its institutions. In modern history this collection pass to the administration of Museum and at this time the story of collection influences historical events. Yet it is still alive and over 550 years serves Pilsen public.

Key words: Historical libraries, incunables, old prints, Pilsen.

PhDr. Ila Šedo, (*1951)

Od r. 1990 správce knihovny Západočeského muzea v Plzni, kurátor sbírky starých tisků a bibliofilii.